

A könyv nemcsak a szakpszichológusok és pszichiáterek számára érdekes, hanem sok tanulságos, meglepő és megdöbbentő adatot találnak benne mindazok, akik a magyar szellemi élet tanulmányozásával és tanításával foglalkoznak. Különös érdeme még, hogy az ország határain kívül oly kevéssé ismert magyar lángelméket és általában a magyar szellemi életet a külföld előtt is ismertebbé tette, bár egyúttal sajnálatos megvilágításban. *Somogyi József.*

Eduard Spranger: Probleme der Kulturmorphologie. Különkiadás a porosz tudományos akadémia böcs.-tört. osztálya üléseinek tudósításaiból. Berlin, 1936. (40 l.)

1. A szerző a kultúra alaktani kérdéseit vizsgálja meg a nála megszokott mélyenjáró tudományos felkészültséggel, alapaossággal. A morfológia, mint ismeretes, az élő lényeknek külső (alaktani) leírását adja, részben belső szerkezetüket is ismerteti, de nem öleli fel szervezeteik működését, vagy az életjelenségek magyarázatát. Ilyen morfológiai alapon és beállításban foglalkozott a kultúra lényegével, fejlődésével stb. főleg Spengler és Frobenius: mindkettő egyértelműen vallja, hogy a kultúrák sajátos, egyéneletti életjelenségek, amelyek az egyén módjára keletkeznek, nőnek és elmúlnak; ők a fejlődés fázisait a gyermekségtől az aggságig terjedő tipikus életkorokkal hasonlítják össze. Ezen épül fel Spenglernek *Der Untergang des Abendlandes* c. művében (1. köt.) kifejtett terve egy összehasonlító kultúralaktanról. A *Kulturmorphologie* kifejezésről vallott felfogását Frobenius már 1897-ben, majd 1899-ben megjelent *Paideuma* c. munkájában szellemtudományi értelemben módosította: a világnépek és gondolkodási módnak az egyén életkorával kapcsolatos változásait területi homlokterbe (4, 36). Spranger szembeáll a biológiai analógiákkal telített régebbi felfogással, eljárással, Spenglernek merészen költött „kulturlelkével” és azzal a módszerével, amellyel a világtörténelem nagy kultúráit az istenség öszemléiként vonatkoztatás nélkül egymás mellé állította (6, 15). Spranger szerint az igazi kultúrmorfológia alapjait egyáltalában csakis a kultúra struktúrájának elemzése révén lehet megállapítani (16), ám az erre szükséges megfelelő kategóriák még nem állnak rendelkezésünkre: egyelőre még sötétben tapogatózunk, de annyi máris bizonyos, hogy nem a kultúráról szólhatunk, hanem kultúrákról (5, 6). Ertekezésének II. részében behatóan fejtegeti a kultúra fogalmát: kezdetben az egyed állapotát vagy birtokát jelentette (*cultura animi*) és csak idővel szélesedett ki átfogó értelmi és ható összefüggésre, amelybe minden személy fejlődésétől kezdve be van kapcsolva. Minden kultúrának megvan a maga rendeltetése, saját világnézetbeli központja: az ennek háttérében rejlő motívumok nem válnak mind tudatossá. Két gyújtópontja van: a földi és a túlvilági munka, rendeltetés. Még nem sikerült az egészre egy fogással megragadni: egyelőre be kell érni azzal, hogy egyes oldalait kiemeljük, egyes momentumait megértsük. Az etikai probléma azonban mindig közrejátsszik.

A kultúra, helyesebben a kultúrák: viszonyuk, kölcsönhatásuk, fejlődésük természet- és szükségyszerűen kihatással vannak a nevelés- és oktatásügyre is. Ez a fontos mozzanat nem kerülhette el Spranger figyelmét sem, aki teljes

beleérzéssel és gondolatbeli elmélyedéssel fejti ki és támasztja alá ebbeli nézeteit. Amikor a pedagógia, úgymond, ráeszmélt a nevelési folyamatok összefüggésére, hatalmas és eddig csak ritkán felismert kiszélesítésben volt része. Gyarmatosítás, befogadás (*receptio*) és újjászületés (*renaissance*) legnagyobb-szabású pedagógiai jelenségeknek tekintendők. Az, hogy valamely nép kultúra dolgában egy másiknál „járhat iskolába“, olyan jelentős tény, amely túlterjed minden családi, iskolai, sőt nemzeti népnevelésen. Ilyen eseményekkel, ilyen nagyetilusú pedagógiai folyamatokkal gyakran találkozunk az előttünk ismert történeti világban... Az egybevágóságnak a különböző jellegű és fokú kultúrák struktúrájában rejlő hiánya (*Inkongruenz*) arra a további kérdésre vezet: hogy az uralkodó kultúra mennyire képes az' alávetettet fokozatosan nevelni. Ennek a pedagógiának munkája nem merülhet ki egy nemzedéken, hanem kiterjed nemzedékek sorára. Ha már az individuálpedagógiában számolnunk kell az alakíthatóságnak főleg az öröklött tehetségek és környezetbeli tényezők okozta határaival, akkor ez a probléma itt még nagyított mértékben fog jelentkezni. Megerősítést nyer ezáltal az a tény, hogy a művelődési módszereket nemcsak lélektanilag, hanem a külvilágnak megfelelően is kell kialakítani. Művelni, képezni mindig azt jelenti: már előképzett életstruktúrákat tervszerűen továbbfejlesztetni. A népedagógia ilyen „népek pedagógiájától“ (*Völkerpädagogik*) egyet-mást tanulhatna... Ha két teljesen különböző struktúrájú embertípusokból álló, egészen különböző kultúra között pedagógiai hidat akarunk verni, a nevelői behatás és a tanítás emelőjét a struktúrájának megfelelően kell beállítani... Bármilyen jól berendezett európai iskolák nem szolgálhatnak a bennszülött-pedagógia lélektanilag átgondolt útjául (10, 12—4, 30).

Kultúrákról és kölcsönhatásaikról lévén szó, szerzőnk nem térhet ki ama kényes kérdés tárgyalására elől sem, amely a világháború óta változatlanul a közérdeklődés középpontjában áll. Nem él ugyan a *nemzeti kisebbségeknek* merőben politikai ízü kitételével, de azért mindenki megérti, hogy hová célöz. „Ha saját művelődési stílusunknak idegen kultúrákra való, hatalommal kísért tudatos rányomásáról (*Aufprägung*) van szó, azzal össze van kapcsolva vagy legalább össze kellene hogy legyen kapcsolva a legnagyobb erkölcsi felelősség, amely emberi cselekvést egyáltalában megilletteh“ (14). Amikor szövéteszi a nyelvnek mint a kulturális érintkezés egyik legfontosabb tényezőjének szerepét, ezt mondja: „A kultúrák ellen irányuló megsemmisítő hadjáratok tudatosan mindig ama nyelv elnyomásával kezdődnek, amelyben (az illető nemzet) él és érez“ (15). „Ugyanazon a területen való találkozás esetében a bevándorlott csoport a talaj, éghajlat és közlekedési helyzet minősége szerint új lehetőségekre, illetőleg akadályokra fog találni. Mindkét csoport továbbá öröklött javaik és szerzett testi-lelki tulajdonságaik tekintetében is elkülönül egymástól, és ehhez képest a betelepített területen különböző fejlődési lehetőségekkel fog rendelkezni“ (26). Ezeknek a megállapításoknak alkalmazását általánosságban és különösen a jelen magyar szempontjából méltán bizthatjuk az olvasóra.

Tanulmányának vége felé a szerző a kultúrproblematikának a jövőre kiható három súlyos kérdését veti fel: Milyen mértékkel vagyunk képesek egyik

kultúrának magasabbrendűségét a másikkal szemben megállapítani? Melyik kultúrának van ma kilátása arra, hogy a gyakorlatban győztes lesz? A magasabb kultúra lesz-e az, amely utóljára győzni fog? „Amennyiben, úgymond, csupán külső győzelemről van szó, felette kétséges, vajjon azt éppen a belső érték kultúrája fogja-e kivívni, mert a győzelem talán azoknak a bombáknak súlyától függ, amelyeket találobiztossággal tudnak lehajítani.“ Befejezőleg Spranger újlag megállapítja, hogy a probléma biológiai analógiák alapján való tárgyalásának határt szabnak az etikai tényezők, amelyek mindig vallás-világ-szemléleti álláspontokba vannak beágyazva és a politikai hatalom érvényesítése mögött is hatnak. A világtörténelem határát számunkra ma már nem az antikeresztény-újvilági fejlődés vonala szabja meg, mert az magában foglalja a kultúrák összmozgalmát. Ha kiágazásai eddig távol maradtak volna az óvilág fővonalától, e kép a jövőben megváltozik. Tekintetünket idejekorán erre kell beállítani, hogy megértsük azt a feladatot, amelyet a kultúráknak eljövendő találkozása reánk fog hártani.*

2. Spranger a kultúrmorfológia problémáját a (leíró) természetrajz területéről áthelyezte a szellemtudományi (történeti) síkra és ezzel — új távlatok megnyitásával — jelentős lépéssel megközelítette a megoldást. A magunk részéről csak aggódva vetjük fel azt az ötletet, vajjon az exakt tudományoknak (mennyiségtan, természettan, vegytan) bevonásával nem sikerülne-e újabb belátásoknak útját egyengetni és ezzel a távlatoknak végpontját kitolni. Sprangernek egyes szétszóró kifejezései (indítékok, utalások) arra engednek következtetni, hogy „ilyesmi“ saját elgondolását is kísérte és kísértette. Ilyenek: Az élő kultúra mindig *dinamikus* alakulat (6). A sajátos kultúrának megfelelő struktúra akkor válik legjobban láthatóvá, ha különbözően felépített kultúrák valahol *egymásra találnak* (ez sokféle alakban történhetik, amelyek közül szerzünk 4 főtypust sorol fel, 7—8). A kultúrák találkozásának *távolba hatása* még feltűnőbb lesz akkor, ha nem szimultán vonatkozásokban, hanem már rég letűnt kultúrákból történik (8). A jelennek legnagyobb érdeklődése, amelyre a kultúrmorfológia igényt tarthat, abból a tényből következik, hogy ma a kultúrák az egész földgömbön politikailag és gazdaságilag *egymásra pattannak* (12). Ennek a leszámolásnak külső alakja mindig a hatalomért folyó *küzdelem* (12). A kultúrának valamennyi „típusát“ nemcsak statikailag, hanem *dinamikailag* is meg kell látni (28). Az egyidejűleg egymással élő nemzedékek *küzdelme*, egymással szemben fennálló dialektikus *feszültsége*... (34) stb. Ime, itt mindvégig erőkről, erők okozta hatásokról esik szó, amelyek önkénytelenül valamilyen *kultúrmechanikára* terelik figyelmünket. A szellemi (kulturális) erőket párhuzamba hozhatjuk az anyagi (fizikai) erőkkel: ez utóbbi tömegeit amott a minőség helyettesíti. Az erők parallelogrammja itt is érvényesül. Ha egy magasabb kultúra (nagyobb ütőerejével) betör egy alacsonyabb (csekélyebb ellenállású) kultúrába, azt saját alkatának megfelelően módo-

* A következő, saját elgondolásunkat szemléltető részt az illusztris szerzőnek buzdítására közöljük.

sítja és hovatovább legyűri. Ez a törvény még a személyes érintkezésben (individuálkultúra) is érvényesül (l. alább).

Ezt kiegészíti előzőleg a matematikai, utólag a kémiai elgondolás: amaz a kultúráknak funkciókban (képletekben) való kifejezésével szemlélteti a bennük rejlő hatástényezőket és az egymásra hatásból származó nagyszámú lehetőséget (kombinációt), míg a vegyi szempont az affinitás tényezőjét vonja be a problémába, végül a távolság hatása ennek megfordított négyzetes arányában érvényesül.

Matematikailag a kultúrákat képletekben így fejezhetjük ki:

$$K = f(a, b, c, \dots), \quad K_1 = f(a_1, b_1, c_1, \dots), \quad K_n = f(a_n, b_n, c_n, \dots),$$

ahol $a, b, c, \dots$ a kultúrákban foglalt tényezőket, ráhatásokat szemlélteti (szellemi, lelki, testi, gazdasági, politikai). Minden kultúra ezeknek a sokrétű erőknak szintézise, függvénye (f): hol az egyik, hol a másik lép homloktérbe és nyújtja a kultúrára jellegzetes képét. E képletes ábrázolásból máris 3 törvényt vezethetünk le: 1. Minden kultúra saját körén belül is állandó folyamatban van az $a, b, c, \dots$ változásai szerint. 2. Ugyanúgy különböző és változó eredményekre vezet az egyes kultúrák ($K, K_1 \dots K_n$) egymáshatása. 3. Az előbbi kettőből következik, hogy nincsen két teljesen egyenlő kultúra.

Ha a távolság tényezőjét, illetőleg a kultúra rádiuszát tekintjük, alulról felfelé a kultúrának következő neveit különböztethetjük meg: egyéni (individuális), családi, helyi, városi és vidéki, környékbeli (kerületi), nép-, nyugati és keleti s végül világkultúra: az első kivételével ezek mind kollektív kultúrák. Az egyéni (személyi) kultúrában két egyén egymásra hatásakor három eset lehetséges: *a*) jószág jószággal érintkezve, egymást kölcsönösen erősíti; *b*) amikor két rossz ember találkozik, mindegyik a másikat igyekszik rászédni (becsapni); *c*) ha jó embernek rosszal van dolga, ez utóbbi amannak jószágával (bizalmával) igyekszik visszaélni. Végül a kémiai szempont egyéneknél és népeknél az affinitásban, a vegyi (itt: szellemi, lelki, testi) rokonságban mutatkozik és kölcsönös közeledésben, hasonulásban nyilatkozik meg.

Hipotetikus jellegénél fogva ezúttal csak ilyen változatosan és fogyatékosan ismertettük újszerű elgondolásunkat: a kultúrmechanikának tervezete természetesen alapos kifejtést és megokolást igényelne. kf.

Fr. W. Foerster: Alte und neue Erziehung. Luzern, 1935. (187 l.)

Hosszú idő óta újra egy Foerster-könyv. A pedagógiai irodalomnak mindig ünnepnapja volt, amikor Foersternek egy-egy könyve megjelent. Most is az van. A hosszú hallgatásnak is megvolt az oka, az újra megszólalásnak is. Minthogy Foerster nem volt kapható fajgyűlöletre, müncheni katedráját el kellett hagynia. Svájcba ment. A német könyvjegyzékek még könyveinek címét sem közölhetik, a könyvkereskedők pedig nem árulhatják műveit. Érthető tehát az a kíváncsiság, amellyel ezt a könyvet a kezünkbe vesszük. A szerző nemes lelkületére vall, hogy mindezekből semmit sem említ meg s célzást sem tesz rá, keserűség sem érzik ki hangjából: ő az elvek fenséges és tiszta látású magaslatain él.